

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

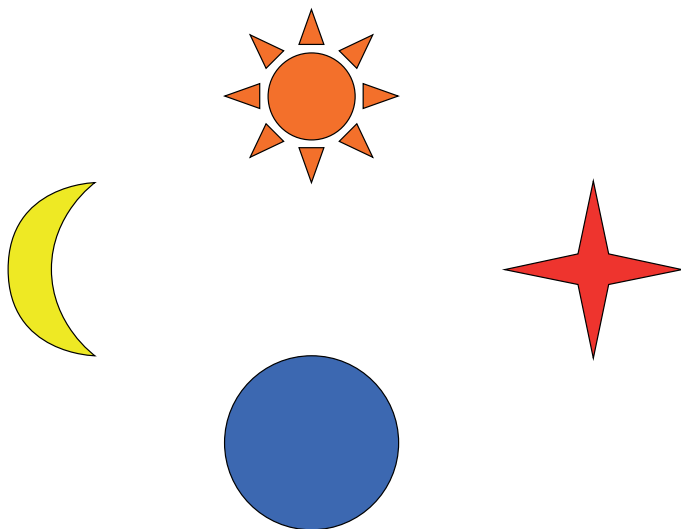
Українсько-Азербайджанський Інститут соціальних наук
і самоврядування ім. Г. А. Алієва

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
на базі кафедри українознавства*

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2012

Редакційна колегія:

Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.;
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.;
Соколовська К. М. — заст. зав. каф. українознавства, канд. іст. наук, доц., проф. МКА

Затверджено до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 25.06.12)

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. Д-87 конф.]. — К.: МАУП, 2012. — 286 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

ББК 87я73

ЗМІСТ

І. П. Бідзюра Вступне слово	6	І. Алмаші Україна в трансрегіональному вимірі політики ЄС	76
Ю. О. Шилов Актуальні проблеми українознавства	8	Г. А. Гайдукевич Новая генерация украинцев и государственное двуязычие в Украине.....	82
В. Ф. Баранівський Українознавство як чинник розвитку політичної культури	19	О. М. Міхатуліна Порівняльне правознавство як засіб зближення трудового законодавства України із законодавством Європейського Співтовариства	92
Микола Дорошко Проблема соборності українських земель: історична ретроспектива і сучасний стан	23	Б. В. Бернадський “Українське питання” у роки Першої Світової війни (крізь призму політичної поліції)	96
А. П. Самодрин Від регіональної політики до регіонального самоврядування: кременчуцький регіон	32	Нгуен Куинь Май Энергетические региональные структуры безопасности Евразии.....	111
П. В. Пиріг До питання про становище українського козацтва в другій половині XVII ст.	43	І. М. Прядко Стан кустарно-ремісничої промисловості в Україні в період НЕПУ (у 20-х роках XX ст.).....	118
Л. Литвин Пошук національної самоідентичності українців (на прикладі віршів т. зв. поемічного комплексу 80–90-х років XVI ст.)	47	О. В. Безручко Українізація та інтернаціоналізація кіноосвіти у 20–30-х роках XX ст.	124
В. П. Руденко, І. Л. Винар Прадавні клейноди — сучасні символи Білої Церкви.....	53	Артем Панакін Ставлення української влади до польських військових формувань в Україні у 1917–1918 рр.....	133
К. М. Соколовська Формування української еліти засобами українознавчих дисциплін	60	Н. А. Дорошенко Історія виникнення спільних підприємств як фактора економічного зростання країни	138
В. В. Утвенко Виховання національної свідомості та гідності українців на засадах історичного досвіду	64	В. А. Гудов Сприйняття аварії на ЧАЕС світовою спільнотою та майбутнє атомної енергетики	142
І. О. Проценко Трансформація української освітньої ментальності	67		
Є. С. Костюк Діяльність Українського Червоного Хреста у 20–30-х роках XX ст.: соціальний аспект.....	70		

ПРАДАВНІ КЛЕЙНОДИ — СУЧАСНІ СИМВОЛИ БІЛОЇ ЦЕРКВИ

Актуальні проблеми українознавства, с. 53–59

На сучасному етапі функції та спектр дії українознавства істотно розширилися за межі дослідження суто національно-культурних проблем. Вони охоплюють соціальні та державотворчі процеси, формування свідомості та моралі, освіти і виховання, політику і культуру не лише духовну, а й матеріальну. В умовах розбудови української державності значна увага приділяється реальному впровадженню місцевого самоврядування. Формування системи державної влади та місцевого самоуправління, розподіл між ними повноважень та владних функцій усе гостріше ставлять питання про використання на муніципальному рівні власних знаків. Вони отримали закріплення у ст. 7 Конституції України, що проголошує: “В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.” Це зумовлено як історичною традицією використання українськими містами своїх гербів (сфера застосування яких у ХХ ст. поступово була звужена і витіснена державними атрибутами), так і сучасною практикою багатьох країн світу, де активно функціонують муніципальні символи.

На основі проведених досліджень можна простежити історичну еволю-

цію та значення символіки — герба та прапора — міста Білої Церкви, а саме:

1) у зв’язку з відновленням української державності та розвитком системи місцевого самоврядування проблема міської геральдики (наука, що вивчає особові, територіальні, організаційні, міські герби) поступово перетворюється на юридичну необхідність;

2) проблема міської геральдики попередньо в українській історіографії не була предметом спеціального вивчення, а робіт із комплексного вивчення еволюції гербів у межах усієї території сучасної України дуже мало;

3) міська символіка викликає усе більшу зацікавленість у суспільстві;

4) дослідження історії традицій символіки міста Білої Церкви є важливою складовою у справі розвитку українознавства.

Певне розуміння цього матеріалу можливе за умови аналізу символіки як поняття загальнолюдського, національно-специфічного та етногенетичного. У перекладі з грецької слово “символ” означає “знак, пізнавальна ознака”. У світі символів людина живе з прадавніх, доісторичних часів — із періоду пізнього палеоліту.

Вчені дослідили, що вже тоді люди на надавала певного символічного значення довкіллю. Українська система символічного відображення світу належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури. Слово “символ” у сучасної людини викликає не тільки низку абстрактних понять чи конкретних уявлень, асоціацій, образів, а й відчуття магічного і таємничого. Символ — потужна категорія культури, духовного розвитку, повсякденного спілкування. Нехтування символами в політиці, релігії, виробництві, торгівлі, освіті, побуті призводить до занепаду суспільства, етики, моралі, до руйнування, а не створення. Символи і символіку тлумачать на філософському, естетичному, психологічному та державному рівнях. Дослідження саме останнього аспекту, що виражений у геральдиці й вексилології, надзвичайно актуальне. Оскільки символи державності — явище генетично нове, залежне від геополітичної ситуації, то періодично виникали проблеми в розвитку української міської герботворчості. За радянськими схемами вона розглядалася через призму російської геральдики, що породило появу певних стереотипів стосовно причин, часу й умов виникнення та становлення міських гербів в Україні. Справа ускладнюється ще й тим, що упродовж останніх п'ятдесяти років створення міських емблем відбувалося безсистемно, зі значним ідеологічним нашаруванням, без науково опрацьованої методології герботворення. Усе це призвело до появи одноманітних знаків. Варто також зауважити, що на сьогодні в Україні

налічується близько 1350 міст і селищ міського типу (СМТ), більшість із яких взагалі не мали ніяких гербів.

Під поняттям “міський герб” розуміємо графічний знак, який набуває значення стабільного символу, що характеризує місто як самоврядну громаду, та має геральдичне оформлення.

Про міський герб і за змістом, і за формою можна говорити при наявності трьох факторів:

- певної автономії міста;
- стабільності знаку;
- геральдизації знаку.

Відомо, що в українських землях перші знаки, які мали зміст гербів, з'явилися на початку XIV ст. у Галицько-Волинській державі. Це пов'язано з виникненням міських громад, що були наділені певними самоврядними функціями. На цей час має припадати і початок геральдичного оформлення міських знаків, що здійснювалося за зразком земельних та приватних гербів. Ця традиція зберігається і після розпаду Галицько-Волинської держави та входження українських земель до складу Великого князівства Литовського і Польщі.

Найдавніші публікації, в яких вибірково подано описи гербів окремих українських міст, відомі ще з XVI ст., хоча ці повідомлення мають досить випадковий характер і не завжди містять точну інформацію, оскільки міська геральдика на той час не викликала такого зацікавлення, як шляхетська чи земельна (територіальна).

Непростий шлях із минулого в сучасність пройшли прадавні клейноди міста Білої Церкви, щоб стати його

символами. Нелегкою була й доля цього славного міста Київщини.

За дев'ять віків свого існування (у 1032 р. місто засноване Ярославом Мудрим, якому при хрещенні дано ім'я Юрій, і назване на його честь — Юр'євом, а згодом перейменоване) багато доброго і лихого пережила Біла Церква: вітала Богдана Хмельницького, Северина Наливайка, була оборонною фортецею для Семена Палія, страждала від пожеж, грабунків і смертей, що їх приносили з собою війни. Фрагменти історії міста відображалися у його символіці — на гербі та прапорі.

Відомо, що Біла Церква у XVI ст. була значним укріпленим містом на Придніпров'ї і з 1588 р. користувалася самоврядуванням на магдебурзькому праві. Однак після виступу міщан проти київського воєводи королівськими декретами 1589–1590 рр. місто позбавили цих привілеїв та передали під юрисдикцію старостинської влади. Очевидно, що Біла Церква уже на цей час мала використовувати свою символіку на міських печатках і прапорах.

Як свідчать історичні документи, 6 грудня 1620 р. під час коронного сейму у Варшаві король Сигізмунд III на прохання білоцерківського війта та міщан видав місту грамоту на магдебурзьке право. Згідно з цим привілеєм Білій Церкві дозволялося: "...мати книгу, скриньку і печатку міську для завіряння та скріплення різних справ із гербом, на якому намальовано лук, натягнутий із трьома стрілами, зображений у червоному полі". Привілей також передбачав: "...усім, разом зі своїм війтом, виступати на конях і зі зброєю проти кож-

ного ворога коронного й бунтівників під міським прапором, котрий надаємо: у червоному полі — біла церква з білим хрестом". Герб виступав своєрідним символом автономії міста, він мав вказувати на його незалежність від феодальної сваволі. Основною сферою застосування герба було його використання на міській печатці. Ним також позначалася належна місту власність, його ставили для гарантування точної міри та відповідної якості товарів, він фігурував на фасадах різних міських будівель, на прапорах, поступово цей знак починає входити до емблем окремих цехових та інших організацій. Можна припустити, що саме ці самобутні символи й використовувалися у Білій Церкві давніше чи на прапорах під час польової сторожі на татарських шляхах, чи й на міській печатці, яку мали б виготовити протягом короткотривалої дії привілею 1588 р. — про це свідчать відомості про знаки інших наддніпрянських міст. Їхні герби зазвичай обиралися на місці самими міщанами, а пізніше, іноді формально, фіксувалися в королівських привілеях. Досить унікальним є використання відмінних знаків на гербі та прапорі міста Біла Церква. В той час як затверджені в привілеях інших міст клейноди (герб і прапор) мали однакові символи.

Яке ж значення символів, зображених на гербі та прапорі Білої Церкви? Лук та стріли, що досить поширені в українській міській геральдиці, підкреслювали значення міста, що виникло як оборонне укріплення на шляху ворожих набігів. Зображення на прапорі церкви білого кольору було гласним сим-

волом, який розкривав назву населеного пункту. Червоний колір у геральдичній науці означає мужність, сміливість, войовничість і тісно пов'язаний із військовим значенням білоцерківських символів.

Не можна обійти той історичний факт, що від часів діяльності Семена Палія наприкінці XVII–XVIII ст. (він обіймав посаду білоцерківського полковника понад 20 років) збереглося кілька відбитків печатки, що була прикладена до офіційних документів. На особливу увагу заслуговує зображений на печатці напнутий лук з однією стрілою. Ця фігура зовнішнім виглядом нагадує міський герб Білої Церкви з тією лише відмінністю, що на гербі, наданому королівським привілеєм у 1620 р., було три стріли. Прийом використання видозміни міського герба на полковій або сотенній печатці є досить поширеним у козацькій геральдиці. Ці обставини дають підстави розглядати герб, який вміщено на приватно-посадовій печатці Семена Палія, не як особистий герб полковника, а як земельний герб Білоцерківського полку. Слід згадати, що в одному зі своїх універсалів Семен Палій іменує цю печатку не своєю власною, а “звиклою”. Так називали печатки урядові (міські або територіальні).

Отже, білоцерківські знаки продовжували функціонувати. Місцеві самоврядні органи, хоча й із дуже обмеженими правами, діяли. Дані про використання лука з трьома стрілами на міській печатці Білої Церкви маємо ще й у другій половині XVIII ст. Про це свідчить документ 1777 р., скріплений печаткою із зображен-

ням міської символіки. Однак після входження Правобережжя до складу Російської імперії місто втратило адміністративний статус і поступово перестало вживати власний знак. Так, давній герб Білої Церкви поступово виходить з ужитку. І вже у XIX ст. на міських печатках фігурує знак Василькова, повітового центру. Тож унаслідок суспільно-політичних обставин, що склалися, функціонування символів Білої Церкви було припинено майже на двісті років.

До питання міської геральдики повернулися тільки в радянські часи. Думку про відновлення традицій символіки міста Білої Церкви у 1962 р. на засіданні містобудівної ради висловив художник Є. Протор'єв, а перший ескіз приніс в управління архітектури В. Губрій. Поява пропозицій підштовхнула процес. У зв'язку з наближенням ювілею міста — 950-річчя Білої Церкви — у 1981 р. було оголошено конкурс, оскільки тодішня керівна система відкинула старий герб, вважаючи, що він чимось нагадує тризуб, і був ідейно не прийнятний. Надійшло понад десять робіт, як і годиться, в зашифрованих пакетах. Конкурсна комісія віддала перевагу твору художника з м. Узина В. Люльки. Деякі інші проекти відзначили заохочувальними преміями й використали при розробці значків до 950-річчя.

Схвалена комісією композиція містила у верхній частині блакитну смугу з назвою міста, нижче, на червоному фоні, — лук із трьома стрілами, дата заснування міста, а ще нижче — колонаду “Луна”, пересічену колосом, який обрамлено половинками шестерні та автомобіль-

ної шини. Всі елементи відповідали умовам конкурсу. Герб опублікували у місцевій газеті разом із описом його змісту: дата 1032 р. — час заснування міста Ярославом Мудрим як фортеці, що заступала шлях кочовим ворогам на Київ; гордістю міста є перлина паркової архітектури — дендропарк “Олександрія”, а візитною картою парку — колонада “Луна” з її чудовою акустикою, шина свідчить про розвиток промисловості міста, оскільки завод “Білоцерківщина” був гігантом у своїй галузі та провідним підприємством міста; а шестерня у поєднанні з колосом зерна — це і згадка про найстаріше підприємство Білої Церкви, з якого починався розвиток промисловості в місті — завод сільськогосподарського машинобудування ім. 1 Травня (колишній завод Менцеля), це і відомості про один із найбільших сільськогосподарських вузів України — Білоцерківський сільськогосподарський інститут ім. Л. Погребняка, і символ тих пшеничних полів, які оточують Білу Церкву. А натягнутий лук із трьома стрілами — це елемент давнього герба міста. Він має велике історичне значення, оскільки перше призначення міста Юр’єва — бути фортецею, давати відсіч нападникам, захищати златолавий Київ, охороняти серце Київської Русі.

Однак під час узгодження у “верхах”, реакція заступника голови республіканського правління ТОПІК була бурхлива: “Три стріли? Ви що, нічого не розумієте?” Натякав, звичайно, на тризуб. Не допомогли навіть посилення на версію про спільне походження трьох східнослов’янських народів. Довелося поступити-

ся — залишили одну стрілу. Затверджено цей проект герба у 1982 р. А тим часом три стріли уже з’явилися на плакатах і в деяких виданнях. Дві стріли довелося зрубувати і з пам’ятної дошки на будівлі райвиконкому, яку вилили на честь подій 1654 р. — підписання Богданом Хмельницьким угоди про возз’єднання України з Росією.

Власне трактування символів герба напівжартома висловив архітектор О. Ратушнюк: “Поява лука на гербі видається невинною, його так нагадує в плані вигин Росі від мосту до повороту її в районі вулиці Водопійної, а якщо бульвар Олександрійський уявити тятивою, то напрямок Торгових рядів до річки і є накладена на неї стріла”.

Спеціалісти, керуючись поставами геральдики як науки, зазначають, що затверджений на той час герб Білої Церкви багатоплановий за тематикою і не відповідав тогочасним поглядам. Доцільно було б подумати про його заміну, оскільки основною ідеєю муніципального герба має бути відображення характерних рис (кількох чи однієї) конкретного населеного пункту, підкреслення його самобутності та свідчення про поселення як самоврядну одиницю. Це тим важливіше, що емблематика герба чи й сам він вживаються зазвичай у ділових паперах і печатках.

Тому варто звернутися знову ж таки до витоків української державності, до славних традицій наших предків і в геральдиці Білої Церкви. Місцеве походження давніх символів міста не викликало сумнівів. Це підтверджують і науковці Українського геральдичного товариства.

Отже, цілком справедливо було відновити їх функціонування.

Таким чином, із грудня 1997 р. справу розпочато. До наукової та художньої розробки проектів міського герба та прапора було згуртовано кращих білоцерківських фахівців, співробітників Українського геральдичного товариства та відомих громадських діячів. Майже рік продовжувалась робота над проектами. Особливо слід відзначити вагомий внесок у цю справу Андрія Гречила (голова УГТ) та наших земляків — Олександра Ярмоли і Євгена Чернецького. На підставі опрацьованих матеріалів та історичних документів, беручи до уваги вимоги системного герботворення, в Україні було розроблено проекти герба та прапора міста Білої Церкви:

- герб: у червоному полі золотий лук із натягнутою тятивою, на якій три золоті стріли вістрями вгору (герб вписано в декоративний картуш, увінчаний срібною міською короною, що свідчить про статус поселення);

- прапор: квадратне полотнище, на червоному тлі якого зображено церкву білого кольору з білим куполом та покрівлею, увінчану білим хрестом.

Запропонований проект прапора повністю відповідає вексилологічним вимогам, історичній традиції та принципам сучасного розвитку українського міського прапорництва. Прапор може застосовуватися з додатковим горизонтальним кріпленням як хоругва (скажімо, у залі міської Ради).

Проекти, представлені на розгляд, отримали визначення комісії

як найбільш відповідні описам із грамоти 1620 р. Вони є своєрідними живими свідками свободолюбності нашого народу та глибокого історичного коріння білоцерківського самоврядування.

З жовтня 1988 р. відбулася позачергова III сесія міської ради XXIII скликання, яка по праву називається історичною. Тодішній міський голова Г. Шуліпа, відкривши сесію, закликав депутатів серйозно поставитися до розгляду питання про прийняття символіки міста. Він запевнив, що **проекти давніх клейнодів — достовірні**. Депутати, отримавши повну інформацію про походження історичних символів, майже одноголосно проголосували за їх прийняття і відповідним рішенням затвердили **прадавню символіку** Білої Церкви — герб і прапор. Отже, з того часу давні клейноди стали сучасними символами міста. Вони є історичними та культурними пам'ятками, і їх відродження сприятиме збереженню давніх традицій та вихованню у нових поколінь почуття патріотизму та любові до рідного міста.

Цей факт має стати гарним прикладом для інших міст і сіл, для яких проблема міської символіки ще залишається невирішеною.

Продовжуючи і розвиваючи традиції символіки Білої Церкви, 72-га механізована дивізія, розташована на території міста, розробила власну емблему та комплект емблем частин, що входять до її складу. Ескізи емблем були розроблені восени 1996 р. начальником групи соціально-психологічного відділення 229-го механізованого полку майором Пекним Віктором Васильовичем. Емблема 72-ї

механізованої дивізії виконана на основі історичного герба Білої Церкви (лук із натягнутою тятивою, на якій три стріли), додаткові елементи можна пояснити як символічне відображення ідеї, що дивізія обороняє (фортечна стіна) відроджену українську державність (сонце, що сходить). Емблема розміщена на щиті зі стилізованими під українське бароко формами, що покладений на схрещенні шаблі — символ давньої слави козацького краю. Щит обвитий вінком із дубового листа (свідчення міцності) та стрічкою в кольорах державного прапора. Своєю чергою, емблема розміщена на щиті з характерною вигнутою формою. Емблеми дивізій складаються з двох частин: у верхній половині щита зображено емблему дивізії, а в нижній — символ конкретної частини. Варто зауважити, що 72-га механізована дивізія є першою у Збройних силах України, яка не тільки розробила ескізи, а й має виготовлені в матеріалі зразки емблем усіх частин, що входять до її складу.

Таким чином, потреба в символіці, реальне використання характерних знаків у різних сферах життя диктується розвитком місцевого самоврядування в Україні. Тому логічною буде теза, що міські герби та прапори мають бути символами самоврядування, які передусім застосовуються в усіх сферах діяльності місцевих рад (на бланках, печатках, дошках відповідних установ, на комунальному майні тощо).

Отже, системне впровадження міської символіки, повернення їй первісного значення, використання духовних надбань наших предків буде не тільки відродженням давньої традиції, а й значним явищем у формуванні історичної свідомості та культури нашого народу.

Білоцерківська філія МАУП гордиться тим, що має змогу здійснювати підготовку майбутніх фахівців для організації та управління підприємствами, установами, які активно розвиватимуть традиції символіки міста Білої Церкви у своїй діяльності, створювати ідентифікаційні знаки, використовуючи елементи місцевих герба та прапора.

Література

1. *Гречило А.* Українська міська геральдика. — УГТ Київ–Львів, 1998. — С. 14–15, 165–167.
2. *Діденко Л.* Геральдика і місто Біла Церква // Друга геральдична конференція: Зб. тез повідомлень та доповідей. — Л., 1992. — С. 31.
3. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: історія, теорія, практика. — К.: Ред. часопису “Народознавство”, 2001. — С. 231–240.
4. *Біла Церква: історія самоврядування та символіки: Збірник.* — Біла Церква, 2007.
5. *Федотов В.* Біла Церква: нотатки архітектора міста // Альм. “Біла Церква” УНК “Юр’їв”, 1998. — С. 58–59.